

Plemelj in meteor

↓↓↓

MARKO RAZPET

→ Prof. Josip Plemelj (1873–1967) je študiral na filozofski fakulteti dunajske univerze v letih 1894–1898. Kot glavni predmet študija je izbral matematiko, čeprav je najprej želel študirati astronomijo. Prof. Gustav Escherich (1849–1935), ki je takoj odkril Plemljevo nadarjenost za matematiko, ga je preusmeril v študij matematike in ga navdušil za univerzitetno kariero.

Plemelj je svoje dunajske študije končal z doktoratom pod Escherichovim mentorstvom. Po doktoratu se je izpopolnjeval na univerzah v Berlinu in Göttingenu, pridno študiral matematiko, objavljaj

članke in napredoval v univerzitetnih nazivih. Leta 1902 je bil imenovan za zasebnega docenta matematike univerze na Dunaju, leta 1907 za izrednega profesorja matematike univerze v Černovicah, leta 1908 pa za rednega profesorja matematike prav tam. Njegovo uspešno delo v Černovicah je prekinila prva svetovna vojna. Po vojni je leta 1919 postal prvi rektor nove univerze v Ljubljani, kjer je še dolga leta predaval matematiko.

Mesto Černovice, nemško Czernowitz, so bile v Avstro-Ogrski na njenem skrajnem vzhodu, v Bukovini. Med obema vojnoma so bile pod romunsko oblastjo. Dandanes so v Ukrajini, v njenem jugozahodnem kotu. Ležijo približno na isti zemljepisni širini kot Dunaj. Univerzo so dobile leta 1875. Prof. Plemelj se astronomiji pravzaprav nikoli ni popolnoma odrekel. Imel je tudi zelo dober vid. Kot

[Eine höchst interessante Himmelserscheinung.] Die Wiener Sternwarte erhielt gestern vom meteorologischen Observatorium in Czernowitz eine Depesche, in der mitgeteilt wird, daß Herr Plemelj, Professor der Mathematik an der dortigen Universität, eine Erscheinung am Himmel beobachtet hat, die kaum jemals von einem Astronomen gesehen wurde. Der Depesche zufolge wurde am 4. Mai um 9 Uhr 33 Minuten Ortszeit ein Meteor erster Größe, im Südosten aufgehend, gesehen. Dasselbe zog über Osten nach Norden und ging im Nordwesten unter. Die größte Höhe über dem Horizont war 30 Grad, dabei war die Geschwindigkeit zuerst langsam, dann rascher, dann wieder langsamer. Die Dauer der Erscheinung erreichte die ganz außergewöhnliche Länge von fünf Minuten. Professor Plemelj hielt die Erscheinung für ein Meteor, welches die Grenze der Erdatmosphäre streifte und dieselbe dann wieder verließ. Was bei dieser Erscheinung dem Fachmann sofort in die

SLIKA 1.

Neue Freie Presse, 7. maja 1910: Plemelj in meteor.

piše v [2], je Venero lahko opazoval celo pri belem dnevu. Verjetno je kot študent na Dunaju za seminarsko nalogo pri astronomiji na podlagi izmerjenih podatkov, kot lahko preberemo v [1], izračunal tirnico komete 1847 I. Morda ga je za astronomijo navdušil tudi njegov gimnazijski profesor Vincenc Borštner (1843–1917), ki je v Celovcu še pred prihodom na klasično gimnazijo v Ljubljani objavljajal prirodoslovne članke, tudi take z astronomsko vsebino.

Leta 1910 je prof. Plemelj presenetil dunajsko zvezdarno z brzojavko, kaj je videl v Černovicah. Objavljena je bila skoraj z istimi besedami v dunajskih časopisih Neue Freie Presse in Neues Wiener Journal 7. maja 1910. Prevod se glasi:

Izredno zanimiv nebesni pojav. Dunajska zvezdarna je včeraj prejela z meteorološkega observatorija v Černovicah brzojavko, ki sporoča, da je gospod Plemelj, profesor matematike na tamkajšnji univerzi, opazoval pojav na nebu, ki ga je komaj kdaj videl kak astronom. Sledeč brzojavki je bil 4. maja ob 9. uri 33 minut po lokalnem času viden meteor prve velikosti, ki je vžsel na jugovzhodu, se pomikal prek vzhoda proti severu in zašel na severozahodu. Največja višina nad horizontom je bila 30 stopinj, pri čemer je bila hitrost najprej majhna, potem večja, nazadnje spet manjša. Trajanje pojava je doseglo prav nenavadno dolžino 5 minut. Profesor Plemelj ima pojav za meteor, ki je oplazil mejo Zemljine atmosfere in jo potem zapustil. Kar pri tem pojavu strokovnjaku takoj pade v oči, je dejstvo, da je meteor vžsel in zašel.

Ker lahko razumemo kratek del tira običajno pojavljajočega se meteorja kot ravno črto, sledi, da tak meteor bodisi samo vzide ali samo zaide, nikoli pa ne oboje hkrati. Poleg tega imamo opraviti z nenavadno dolgo vidnostjo 5 minut, medtem ko sicer tovrstni pojavi trajajo le nekaj sekund. Sedaj pa že lahko rečemo toliko, da je tir tega meteorja kriva črta in leži relativno zelo daleč od površja Zemlje. To ukripljenost vsekakor povzroča privlačnost Zemlje. Če je meteor Zemljino atmosfero oplazil, se mu je prvotna hitrost, ki je 42 km/s ali več, zmanjšala, je pa čisto možno, da to zmanjšanje hitrosti ni seglo do 30 km/s, in je potem meteor Zemljino atmosfero zapu-

stil in se od Zemlje oddaljil. Meteor se je potem obnašal kot trabant naše Zemlje, ki pa ni krenil po eliptičnem tiru, ampak po paraboličnem ali hiperboličnem glede na Zemljo. Ne da se v sedanjem trenutku pregledati vseh možnosti, ker je tak primer prvi, ki je bil opazovan s strokovne plati. Najpomembnejša bi bila zato opazovanja z drugih, v glavnem od Černovic severovzhodno ležečih krajev, ki bi dovolili določiti najvažnejši element, višino v km nad površjem Zemlje.

Časopis Salzburger Volksblatt, neodvisni dnevnik za mesto in deželo Salzburg, je bil dne 6. maja 1910 krajši:

Nebesni pojav. Černovice, 6. maj. Zanimiv pojav je opazoval četrtega dne tega meseca univerzitetni profesor Plemelj, ki je tistega dne ob 9. uri 33 minut zvečer videl padati svetleč meteor, ki je opisal polkrožni lok 180 stopinj. Doslej je bilo razširjeno mnenje, da se meteorji spuščajo po premočrtnem tiru skozi prostor.

Meteor (iz grške besede μετέωρος – na nebu se nahajajoč) ali utrinek je kratkotrajna svetla sled, ki nastane ob vstopu meteoroida v ozračje. Hitrost meteoroidov pri vstopu v ozračje je do 72 km/s. Če je bila razlaga v časopisih pravilna, naj presodijo astronomi.

Nekoč je pri mnogih ljudstvih veljalo, da si je treba, videč utrinek, nekaj lepega zaželeto, kar pa se ne sme nikomur povedati, sicer se želja ne bo izpolnila. Pač pa so se ljudje zelo bali kometov, ki naj bi napovedovali vojne in katastrofe.

Literatura

- [1] S. Južnič, M. Prosen, *Josip Plemelj in komet*, Jutro, Ljubljana 2006.
- [2] I. Vidav, *J. Plemelj: ob stoletnici rojstva*, DMFA, Ljubljana 1975.
- [3] Österreichische Nationalbibliothek, dostopno na: <http://anno.onb.ac.at/>, ogled: 28. 11. 2018.

× × ×